

Araştırma Makalesi**Başvuru:** 09.11.2023**Kabul:** 19.11.2023**Atıf:** Aydoğan, Emine. "Edward Said: Hümanizmi Evcilleştirmek," *Temaşa Felsefe Dergisi* sayı: 20 (Aralık 2023): 297-312. <https://doi.org/10.55256/temasa.1388450>

Edward Said: Hümanizmi Evcilleştirmek

Emine Aydoğan¹

ORCID: 0000-0001-5173-3034

DOI: 10.55256/TEMASA.1388450

Öz

Düşünce dünyamız ve çağımız için olağanüstü önemi göz ardı edilemeyen Edward Said, bir edebiyat eleştirmeni ve siyasi bir aktivist olduğu gibi aynı zamanda Oryantalizme yaptığı katkılarla adından sıkça söz ettiren önemli bir entelektüeldir. 20.yüzyılda kitabıyla Oryantalist çalışmaların gidişatını değiştiren Said, *Şarkiyatçılık*'ta, kendisinden önce kullanılagelen Oryantalizm kavramını alıp, iktidarın temsil biçimine, Doğu ile Batı arasındaki ontolojik ve epistemolojik karşıtlığa dayanan bir düşünce biçimini sorunsallaştıran bir kavrama dönüştürür. Batılı kimliğin arkeolojisini Foucaultcu bilgi-iktidar bağlantıları üzerinden ortaya koyan Said'in ilgisi diğer taraftan hümanizme kayar. Hümanizmin risklerinin farkında olan Said, tarihsel hümanizmin karşısına yeni hümanizmini yerleştirir. Bu yeni hümanizmi bir taraftan Aydınlanmanın değerlerini temel alırken diğer taraftan anti-hümanist bir tavır sergileyen Nietzsche ve Foucault gibi postyapısalcı eleştirmenleri kullanır. Kendisinin bu teorik sentezi ideal bir hümanizm olasılığına hizmet eder. Bu çalışmada, hümanizmi dışlayıcı olmayan bir perspektiften kurmak istediğini dile getiren Said'in bu projesiyle Oryantalist eleştirisi arasında nasıl bir uyumun olduğu değerlendirilmeye çalışılacağı gibi *Şarkiyatçılık* çalışmasında metinler üzerinden Batı'nın emperyalizmini ortaya koyarken Şarkiyatçılık için esas olan düşünce ve eylem kategorilerini sorgulamamasının seküler hümanizmiyle olan bağına bakılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Edward Said, Oryantalizm, Hümanizm, Anti-hümanizm, Emperyalizm.

Edward Said: Taming Humanism

Abstract

Edward Said, whose extraordinary importance for our world of thought and our age cannot be ignored, is not only a literary critic and political activist, but also an important intellectual who has made a name for himself with his contributions to Orientalism. In Orientalism, Said, who changed the course of Orientalist studies in the 20th century with his book *Orientalism*, takes the concept of Orientalism used before him and transforms it into a concept that problematizes a way of thinking based on the representation of power and the ontological and epistemological opposition between East and West. Said's interest shifts to humanism on the other hand, revealing the archaeology of Western identity through Foucauldian knowledge-power connections. Aware of the risks of humanism, Said places his new humanism against historical humanism. On the one hand, this new humanism is based on the values of the Enlightenment, while on the other hand it uses poststructuralist critics such as Nietzsche and Foucault who have an anti-humanist attitude. This theoretical synthesis of his serves the possibility of an ideal humanism. In this study, it will be attempted to address the incompatibility between this project of Said, who states that he wants to establish humanism from a non-exclusionary perspective, and his criticism of Orientalism, as well as the connection between his secular humanism and the fact that he does not question the categories of thought and action that are essential for Orientalism while revealing the imperialism of the West through texts in his study of Orientalism.

Keywords: Edward Said, Orientalism, Humanism, Anti-Humanism, Imperialism.¹ Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü. e.aydogan@atauni.edu.tr

Edward Said'in kültürel ve sosyal düşünce üzerindeki etkisini anlatmak çok boyutlu bir iştir. Kendisi, yalnızca "literatür çalışmalarının ve analitik araştırmanın kıyısında oturmuş herhangi biri" değil, aynı zamanda Filistin ve Orta Doğu politikasının ön safında yer alan önemli bir şahsiyettir.² Said'in çalışmaları, özellikle de *Şarkiyatçılık*, beşerî ve sosyal bilimlerin entelektüel manzarasını kökten değiştirir. Postkolonyal dünyadan gelen öğrencileri için, onların kendi kültürlerini ve Batı ile olan ilişkilerini anlamaları için yeni bir mercek sunarken, Batı akademisindeki akademisyenler için, sözde ilgisiz akademik arayışlar ile Batı emperyalizminin yapısı arasındaki suç ortaklığına işaret eder. Meslekten olmayan pek çok okuyucusu içinse, siyasi iktidar ve bilgi arasındaki karşılıklı bağlantıları erişilebilir bir şekilde dile getirir. Said, *Şarkiyatçılık*'ta edebi metinleri emperyal jeopolitiğin ışığında yorumlamak için Foucault ve Gramsci gibi akademisyenlerin teorik çalışmalarından yararlanırken postkolonyal edebiyat çalışmaları alanının temelini tek başına atar. Tüm bu yönleriyle birlikte aynı zamanda yeni bir hümanizm projesiyle de gündeme gelen Said, ölümünden hemen önce *Hümanizm ve Demokratik Eleştiri* başlıklı bir kitap yazar ve bu son kitabında daha demokratik bir hümanizmin hâlâ mümkün olduğuna dair inancını dile getirir. Seküler hümanizmiyle, Aydınlanmanın temel mirasına sahip çıkan Said rasyonel, seküler, eleştirel bilgi arayışının insanın özgürleşmesine ve ilerlemesine yol açabileceğine tüm kalbiyle inanır.³ Onun Batılı Oryantalist söylemi eleştirirken yine Batılı normatif temellere yani hümanizme başvurması ve ondan yardım almaya çalışması onu eleştirilerin hedefi haline getirir. Said'in bu yeni hümanizminin hümanist olmayan bir hümanizm projesi olduğu dile getirilir. Yani Said, hümanizmin Fransız postyapısalcılık içerisinden eleştirel bir okumasını yapar. Kendisi, Nietzscheci antihümanizm ve anti-realist temsil teorilerinden ayrılmaz olan Foucault'nun Söylem Teorisi ile yüksek hümanizm arasında bir uzlaşma kurmaya çalışır.⁴ Bir taraftan postyapısalcılık etkisi ile doğal ve sabit bir insan kimliğine karşı çıkarken diğer taraftan değişmeyen bir insan tasarımı ile öne çıkan hümanizmi benimser. Bu bağlamda Said'in, tıpkı Kant'ın metafiziği kapıdan gönderirken bacadan içeri alması gibi emperyalizmi kapıdan gönderirken aynı olanın tahakkümü olarak hümanizmle bacadan içeri aldığı söylenebilir. Nitekim Hallaq, Said'in *Şarkiyatçılık*'ta Avrupa emperyalizmini metinler üzerinden gösterirken ve ondaki bilgi-iktidar bağlantısını ifşa ederken aslında *Şarkiyatçılığın* merkezi sorunlarına dokunmadığını ve eleştirilerinin bu anlamda yüzeysel kaldığını iddia eder. Bu anlamda eleştirilerinde baş düşmanın değil, mevcut düşmanın ardına düştüğünü oysaki, *şarkiyatçılığa* yapılacak gerçek bir siyasal eleştirinin "doğaya, liberalizme, sekülerizme, seküler hümanizme, antroposentrizme, kapitalizme, modern devlete ve modernliğin kendi projesi için merkezi olarak geliştirdiği daha birçok şeye dair hususi bir kavrayışa yol açan temellerle" başlaması gerektiği gibi *Şarkiyatçılık* için esas ve temel olan düşünce ve eylem kategorilerini sorgulaması icap eder. Özellikle de *Şarkiyatçılığı* üreten ve kuşatan, çevreleyen yapı ve sistem olarak modern özne ile modern yapıları tasdik eden fail olarak bu öznenin inşasını eleştirilerinin merkezine alması gerekir.⁵ Dolayısıyla çalışmada Said'in bir taraftan Batılı Oryantalist söylemi merkezsizleştirirken diğer taraftan yine Batılı bir değer olarak hümanizme yaslanması problemi ve *Şarkiyatçılığı* eleştirirken sorunun kökenindeki problemde ziyade sonuçlar üzerinden problemi çözmeye çalışması ele alınmaya çalışılacaktır.

² Bryan Turner, *Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm*, çev. İbrahim Kapaklıkaya. (İstanbul: Anka Yayınları, 2003), 19.

³ Yumna Siddiqi, "Edward Said, Humanism, and Secular Criticism," *Journal of Comparative Poetics* no. 25 (2005): 65, 69-79.

⁴ Aijaz Ahmad, *Teoride Sınıf, Ulus, Edebiyat: Jameson, Salman Rüşdi, Edward Said Eleştirisi*, çev. Ahmet Fethi. (İstanbul: Alan Yayıncılık, 1995), 187-188.

⁵ Wael B. Hallaq, *Şarkiyatçılığı Yeniden Düşünmek*, çev. Ahmet Demirhan. (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2020), 18-20.

1. Batı'nın Tezgahtından Çıkan Şark Tasavvuru olarak Oryantalizm

“Onlar kendilerini temsil edemezler, temsil edilmeleri gerekir.”

Karl Marx

Said'in “çığır açıcı eseri *Şarkiyatçılık*, yayımlandığı tarihten itibaren İslâm ve Doğu eksenli kültürel çalışmalar için neredeyse zorunlu bir referans haline gelmiştir, pek çok kez temellük edilmiş ve pek çok farklı bağlamda farklı biçimlerde alınılanmıştır.”⁶ Bu eser, oryantalizm konusunu işleyen ya da onu eleştiren ilk kitap olmamasına rağmen Said'in başarısı hem Giambattista Vico, Friedrich Nietzsche, Antonio Gramsci, Raymond Williams, Michel Foucault ve Jacques Derrida gibi farklı düşünsel kaynakları tuhaf bir teorik sentezle bir arada kullanmasından hem de oryantalizm tartışmasını geleneksel çözümlerden çok farklı bir eleştirel çerçeveye oturtmasından kaynaklanır.⁷ Bu konuda yazılmış diğer eserlerden farklı olarak *Şarkiyatçılık*, “Foucault'nun kavramlarının yardımı ile bilginin nesnel değil, siyasal niteliğini vurgulayarak, Avrupa'da gelişen oryantalist çalışmalar ile Avrupa'nın Orta Doğu'daki emperyalist çıkarları arasındaki bağlantıyı göstermeye çalışmasıyla dünyada büyük bir yankı uyandırır.⁸ Kendisi kitabına yazdığı önsözde “Ne mutlu bana! Şarkiyatçılık tarafgir bir kitaptır, kuramsal bir makine değildir” der. Said *Şarkiyatçılık*'taki öncelikli hedef okurunun Şarkiyatçılar olmaktan ziyade diğer beşerî bilimciler olduğunu, onların bir alanın özel usulleri ile soykütüğünün farkına varmaları amacıyla Şarkiyatçıların uygulamalarına ışık tutmak istediğini özellikle belirtir.⁹ Şarkiyatçı soyunun niteliklerini açığa vurduğu *Şarkiyatçılık*'ta onların kimi üyelerinin –örneğin Bernard Lewis– başka Avrupalı olmayan halkların yanı sıra Müslüman halklara fiilen çaldıkları kararı göstermek ister. Kendisi yine *Şarkiyatçılık*'ta Avrupa'nın İslam'a yönelik ilgisinin kaynağının meraktan ziyade Hıristiyanlığın karşısındaki Tektanrıca, kültürel ve askeri bakımdan zorlu bir rakipten duyulan korku olduğunu söyler. Şark ile ilgili bilgi üretme çabasının masum olmayıp Batı'nın iktidar işleyişleriyle ne denli bağlantılı olduğunu gösteren Said, Doğu-Batı ayrımının da kurgusal bir ayrım olduğunu göstererek bu ayrımı temellerinden sarsar. Yani Şarkiyatçılık, Batı'dan güçsüz olduğu için Şark'a dayatılmış olan bir siyasal öğreti olduğu gibi aynı zamanda Batı, bu dayatmada, Şark'ın farklılığını da yok sayar.¹⁰

Said'in Batılı Oryantalist söylemi merkezsizleştirmesi ve Oryantalizm ile ilgili ifşası onun düşünce tarihine yaptığı çok önemli bir katkıyı gösterir. *Şarkiyatçılık* kitabında Şarkiyat'ın, 'Şark' ile 'Garp' arasındaki ontolojik ve epistemolojik ayrıma dayanan bir düşünme biçimi olduğunu ve nasıl ki Garp'ın kendisi belli bir yer değilse, Şark'ın da belli bir yer olmadığını, Şark'ın neredeyse tümünden Avrupa'ya özgü bir buluş olduğunu ve “antikçağdan beri, gönül maceralarının, egzotik varlıkların, akıldan çıkmayan anılarla görünümünün, olağanüstü deneyimlerin mekânı” olageldiğini¹¹ ifade ettiğinde bu sözleri çok büyük bir yankı uyandırdı. Bu noktada Vico'nun “insanın kendi tarihini yaptığı, bilebileceğinin de kendi yaptığı şey olduğu” cümlesi önemli bir başvuru noktası olarak öne çıkar. Kendisi Vico'nun bu gözlemini lafta bırakmayıp coğrafyaya uygulamamız gerektiğini ifade eder. Buna göre Said için tarihsel varlıklar bir yana, 'Şark' ya da 'Garp' çeşidinden coğrafi

⁶ Ali Utku, “Edward Said, Oryantalizm ve Postyapısalcı/Postmodern Başvurunun Düşündürdükleri: Bir Metodolojik Tartışma,” *Doğu Batı: Oryantalizm II* 5, sayı: 20-11 (2002): 219.

⁷ Utku, “Edward Said, Oryantalizm ve Postyapısalcı/Postmodern Başvurunun Düşündürdükleri: Bir Metodolojik Tartışma,” 219-220.

⁸ Yücel Bulut, *Oryantalizmin Kısa Tarihi* (İstanbul: Küre Yayınları, 2020), 164.

⁹ Edward Said, *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları*, çev. Berna Yıldırım. (İstanbul: Metis Yayıncılık, 2017), 354-355.

¹⁰ Said, *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları*, 216, 359.

¹¹ Said, *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları*, 11, 14.

bölümlemeler gibi coğrafi ve kültürel varlıklar da insan yapımıdır.¹² Said için burada dikkat edilmesi gereken nokta, insanlık tarihinin insanlar tarafından oluşturulduğudur ve sadece toprakların idaresini ele geçirme mücadelesinin değil, aynı zamanda tarihsel ve toplumsal anlam üzerindeki mücadelenin de bu tarihin bir parçasını meydana getirdiği fikridir. Bu durumda eleştirel araştırmacının görevi de mücadeleleri birbirinden ayırmak değil, bunları bağlantılandırmak olduğu için kendisine seçtiği yol “her kültürün gelişimi ile bekasının, farklı, rakip bir alter ego’nun [öteki ben] varlığını gerektirdiğini göstermek”tir. Çünkü ona göre kimliğin inşası, karşıtların, ‘ötekiler’in belirlenmesini icap ettirdiği gibi her çağ ve her toplum kendi ‘Ötekiler’ini yeniden yaratır.¹³ Dolayısıyla Şark, Avrupa’nın sadece komşusu olmadığı gibi, aynı zamanda “Avrupa’nın en büyük, en zengin, en eski sömürgelerinin mekânı, uygarlıkları ile dillerinin kaynağı, kültürel rakibi, en derin, en sık yinelenen Öteki imgelerinden biri”dir, hatta onun karşıt imgesi, düşüncesi, kimliği, deneyimi olarak Avrupa’nın ya da Batı’nın tanımlanmasına yardımcı olur.¹⁴ “Batı’nın kendi tasarımlarını Şark’a yansıtması ve Şark’a hükmetme isteği olarak” Şarkiyatçılığın ne olduğunu tam olarak anlamak için, Foucault’nun *Bilginin Arkeolojisi* ile *Hapishanenin Doğuşu*’nda tanımladığı söylem kavramını kullanan Said’e göre, “Aydınlanma sonrasında Avrupa kültürünün Şark’ı siyasal, sosyolojik, askeri, ideolojik, bilimsel, imgesel olarak çekip çevirebilmesini –hatta üretebilmesini– sağlayan o müthiş sistemli, disiplini” anlamanın yolu oryantizmin “bir söylem olarak” incelenmesine bağlıdır.¹⁵ Garp ile Şark arasındaki ilişkinin bir iktidar, egemenlik, karmaşık bir hakimiyet ilişkisi olduğunu ortaya koyan Said, Şark’ın sırf sıradan on dokuzuncu yüzyıl Avrupalısının varsaydığı tüm o basmakalıp biçimleriyle ‘Şarklılığın’ keşfedildiği için değil, Şark’ın Şarklı kılınmışlığa boyun eğmesi için de Şarklılaştırıldığı ve Şark’ın, Şarkiyatçılık yüzünden bağımsız bir düşünme ya da eyleme nesnesi olamadığının altını çizer. Oysa Batı açısından mesele çok basittir: “Şarklı bağımlı ırkın bir üyesi olduğuna göre, hüküm altına alınmalıydı.”¹⁶

Şark’ı hem olabildiğince geniş bir biçimde, kendine mal eden hem de “bu bilgiyi düzenleyici şifrelerden, sınıflandırmalardan, örnek vakalardan, süreli yayınlardan, sözlüklerden, dilbilgisi kitaplarından, yorumlardan, edisyonlardan, çevirilerden geçirip süzerek Batı için evcilleştiren” Şarkiyatçılık, bunların tümünü bir araya getirerek Şark’ın temsili bir suretini oluşturmakla kalmaz Şark’ı Batı’da, Batı için maddi olarak yeniden üretir.¹⁷ Çünkü bilgi, temelde malzemeyi görünür kılar. Şark ile ilgili yapılan tarihsel tabloların amacı da bir tür Bentham usulü panoptikon kurmaktan başka bir şey değildir. Bundan dolayı Said, araştırma disiplininin, kullanıcıya araç gereçlerini ve o güne dek yitip kalmış bilgiyi sağlayan özel bir güç teknolojisi olduğunu¹⁸ ifşa ederek, onların derinliklerinde barındırdıkları tuzakları insanlığa tüm yönleriyle göstererek Şark’a dayatılan dilsizliğe meydan okur. Çünkü Şark, Avrupa’nın muhatabı değil sömürge haline getirip ele geçirmeye çalıştığı sessiz Öteki’sinden başka bir şey değildir.¹⁹

Said, Şarkiyatçılığın temel koşulunun dışsallaştırma olduğunun ve Şarkiyatçının Şark’ı konuşurmasının, betimlemesinin tek amacının Şark’ın gizemlerini Batı için, Batı’ya anlaşılır kılmak olması dışında Şar-

¹² Said, *Şarkiyatçılık: Batı’nın Şark Anlayışları*, 12, 14.

¹³ Said, *Şarkiyatçılık: Batı’nın Şark Anlayışları*, 345-346.

¹⁴ Said, *Şarkiyatçılık: Batı’nın Şark Anlayışları*, 11.

¹⁵ Said, *Şarkiyatçılık: Batı’nın Şark Anlayışları*, 13, 105.

¹⁶ Said, *Şarkiyatçılık: Batı’nın Şark Anlayışları*, 13, 15, 219.

¹⁷ Said, *Şarkiyatçılık: Batı’nın Şark Anlayışları*, 177.

¹⁸ Said, *Şarkiyatçılık: Batı’nın Şark Anlayışları*, 137.

¹⁹ Edward Said, “Şarkiyatçılığı Yeniden Düşünmek” *Kış Ruhü* içinde, haz.-çev. Tuncay Birkan. (İstanbul: Metis Yayıncılık, 2020b), 84-85.

kiyatçının Şark ile, sözlerine kaynaklık eden şey olmasının ötesinde ilgilenmediğinin altını çizer.²⁰ Temsilin dışsallığı her zaman, “Şark kendini temsil edebilseydi ederdi zaten” türünden bir düşünce tarafından belirlendiği için ve Şark’ın kendisi bunu yapamadığından, hem Batı için hem de daha iyi bir seçeneği olmadığına göre zavallı Şark için bu işi temsil etkinliği yapar. Marx’ın, söylediği gibi, “onlar kendilerini temsil edemezler, temsil edilmeleri gerekir.”²¹ Bu ifade, bir güç ibaresi ve mutlak otorite talebi olduğu gibi aynı zamanda bu sadece “kumaşı ırkçılıktan kesilmiş ve ancak kas kuvvetiyle doğru ilan ettiği doğruları dinlemeye önceden hazırlanmış bir izleyici kitesinin kabulleneceği bir şey”dir.²²

Said’in Oryantalizm’i, klasik oryantalizm tartışmalarının karşısında yeni oryantalizm ve postkolonyal çalışmalar olmak üzere yeni bir boyuta geçişi ifade etmektedir. Oryantalizme getirdiği yeni boyut ile Batı’nın Doğu’ya yüklediği niteliklerin ardındaki temel niyeti açığa vurur. Bu niyet, Batı tarafından oryantalizmin en barbar biçimiyle hayata geçirilmeye çalışılması ve bunun “Üçüncü Dünya devletlerine medeniyet ve barış götürüyorum” sloganıyla maskelenmesini içerdiği gibi, Francis Fukuyama’nın “Tarihin Sonu Tezi”ne bir cevap olarak ortaya çıkan Huntington’un “Medeniyetler Çatışması” tezini de doğrular niteliktedir. Bu noktada Said’in etkisi oryantalizmin eleştirel kollarının meydana çıkmasını sağlar.²³ Said ötekini canavarlaştıran, şeytanlaştıran ve görünmez sayan oryantalizme karşı ötekiyle doğru dürüst bir ilişki kurmanın öneminden bahsederken özellikle Filistin meselesinde Filistin halkının tarihinin gizlendiğini ve bu anlamda kendisinin dahil olduğu Filistin halkının görünmez insanlar olduğunu söyler. Buradan hareketle yokülkedeki Öteki’ne yer vermenin bir yolunu arar. Öteki’ni somut bir tarihe ve mekâna yerleştirmeye çalışır.²⁴

2. Edward Said ve Hümanizm

Said’in ölümünden sonra bıraktığı bulmacalardan biri, “Batı uygarlığının radikal bir eleştirisiyle, Batı biliminin dayandığı değerlerin durmaksızın sorgulanmasıyla ilişkilendirilen bir adam nasıl olur da hümanizm adına, fikirlerinin uzak durması gereken türden bir edebiyat çalışmasını savunabilir?”²⁵ sorusunda ifade bulur. Bu durumu en iyi görebileceğimiz eser, *Şarkiyatçılık*, “yönelimlerinde ne kadar ihtiyatlı ve çelişkili olursa olsun Foucault’yu genişletilmiş bir kültürel çözümleme içinde kullanma yönünde öncü bir girişim” olduğu gibi, “stratejisi açısından da hümanist ve anti-hümanist paradigmlar arasında” sürekli salınmasıyla esnek bir yapıya sahip melez bir metin olarak görülür. Çünkü Said’in metni esasen İngiliz-Fransız Oryantalizminin hümanist bir eleştirisidir, ancak bu eleştiri Foucaultcu değildir. Said’in eleştirisi, insanı özellikle dışlayan anti-hümanist Foucault’nun aksine, sürekli hümanizmin değerlerine ve ‘insan ruhu’ nosyonuna başvurur. Entelektüele yüklediği sorumluluk ve eleştirel güçle birlikte bireysel deneyimi öne çıkartan Said, kitabının birçok kısmında “Oryantalizmin ‘hümanist değerler’i yok etme çabasını içerdiğini, Oryantalist gerçekliğin hem insan karşısı hem de sürekli olduğunu” vurguladığı gibi insan kategorisini onarıp bireysel deneyimin geçerliliğini onaylamasına paralel olarak, Foucault’nun bireysel failin rolünü azımsamasına katılmaz.²⁶

²⁰ Said, *Şarkiyatçılık: Batı’nın Şark Anlayışları*, 30.

²¹ Said, *Şarkiyatçılık: Batı’nın Şark Anlayışları*, 30-31.

²² Said, “Şarkiyatçılığı Yeniden Düşünmek,” 89.

²³ Gül Turanlı, *Edward Said: Oryantalist Söylem Analizinin Metodolojik Temelleri* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2022), 23-24.

²⁴ Edward Said, “Ötekine Bir Yer Vermenin Bir Yolu Olmalı: Edward Said’le Söyleşi,” çev. David Barsamian, *Cogito* sayı: 37 (2003): 284-285.

²⁵ Lennard J. Davis, “Edward Said’s Battle for Humanism,” *The Minnesota Review* no. 68 (2007): 125.

²⁶ Utku, “Edward Said, Oryantalizm ve Postyapısalcı/Postmodern Başvurunun Düşündürdükleri: Bir Metodolojik Tartışma,” 224-225.

Şarkiyatçılık'taki amacının, mücadele alanları açmak için hümanist eleştiriye başvurmak ve "hırçın bir kolektif kimliği hedefleyen yaftalara, düşmanca tartışmalara hapseden kısa vadeli, polemige dayalı, fikri ketleyici öfke patlamalarının yerine uzun soluklu bir düşünme ve çözümleme süreci getirmek" olduğunu söylerken kendisinin yapmaya çalıştığı şey için seçtiği kelime 'hümanizm'dir. Bu noktada hümanizmle "Blake'in deyişiyle, 'zihnin tavında dövülmüş kelepçeler'den kurtulup aklımızı tarihsel ve rasyonel olarak kullanarak gerçek bir düşünsel kavrayışa ve sahici bir açılıma ulaşma gayretini" kastettiğini ve hümanizmin dayanağının "başka yorumcularla, başka toplumlar ve dönemlerle toplumsal bir ortaklığımız olduğu düşüncesi" olduğunu ve tek başına hümanist diye bir şeyin olmadığını ısrarla vurgular. Said için bireyin eylemliliğini ve öznel sezgiyi merkeze alan hümanizm, insanlığın, kendi tarihini çirkinleştiren gayri insani uygulama ve adaletsizliklere karşı elindeki tek ve hatta son bile diyebileceği bir direniştir.²⁷ Dağarcığımızda hâlâ mevcut olduğunu söylediği hümanist eğitimin dünyevi, laik ve rasyonel söylemin etkin uygulaması olduğunu söylerken laik dünyayı da insan üretimi tarihin dünyası olarak verir. İnsan eylemliliğinin soruşturma ve çözümlemeye tabi olduğunu, bu soruşturma ve çözümleme işini kavramanın, eleştirmenin, etkilemenin ve yargılamanın da anlama yetisinin misyonu olduğunu söylerken "bu tür bir geniş çaplı kavrayış için, anında etki-tepki talep eden bir dünyada ayakta kalması güç yorum topluluklarına, güvenle desteklenecek kuşkucu soruşturmalara, zamana ve sabra ihtiyacımız" olduğu konusunda uyarır.²⁸

Said'in neden hümanizmi benimsediğini ya da onun için hümanizmi çekici kılan şeyin ne olduğunu sorduğumuzda "bir arada var olma ve paylaşım olarak hümanist kültür fikri," denemiş olma memnuniyetini yaşadığı bir amaç olarak karşımıza çıkar.²⁹ "Bir arada var olma ve paylaşım olarak hümanist kültür fikri", Radhakrishnan'ın ifadesiyle Said'in hümanizmi evrensel tarihi kapsayıcı şemsiye bir terim olarak kullandığı fikrine götürür. Radhakrishnan, "Edward Said ve Hümanizmin Olanakları" adlı makalesinde Said'in *Hümanizm ve Demokratik Eleştiri* kitabının kapak resminin –ne yazık ki Türkçe kapak resmi aynı değildir– Said'in hümanizmini incellemeyle özetlediğini söyler. Bu resimde kapalı bir kitabın arasında kitap ayracı şeklinde düzenlenmiş, üzerinde "Herkes dahil" (*Admit All*) yazılı küçük bir bilet görünmektedir. Bilet imgesinin semiyotiğinin karmaşık ve çok katmanlı olduğuna dikkat çeken yazar, biletin yalnızca varlığı bile girişin sınırlı olduğunu düşündüğü yerde Said'in "Herkes dahil" damgasıyla bu sınırlılık fikrini anında yapıbozuma uğrattığını ifade eder. Ayrıca biletin bir kitap ayracı olarak kullanılmasının ve sıkıcı görünen kitaptan fütursuzca fırlamasının onun doğasının sorgulanmasına yol açtığı gibi aynı zamanda onu daha yüksek ve kapsayıcı bir otoriteye yani "Herkes dahil"e yücelttiğini söyler. Radhakrishnan, bununla da kalmayıp bizim ona sormak istediğimiz soruları sorar ve yanıtlar. "Her şeyden önce 'herkesi dahil etme' iznini veren otorite kimdir?" ve bu sözler "bir emir mi, bir buyruk mu, bir rica mı, bir çağrı mı, yoksa bir teşvik mi teşkil etmektedir?" İlk olarak bu otorite insanlıktır ve seküler hümanizm dünyasına davet eder. İkinci olarak bu sözler bir misyon olarak teşvihtir ve bazılarının kabul edilip diğerlerinin dışlandığı ve tahakküm üzerine kurulu bir dünyanın içkin eleştirisidir.³⁰ Öyleyse diyebiliriz ki Said için hümanizm, 'herkesi dahil etme' iznini veren bir otorite biçiminde tüm insanlığı bünyesinde toplayacak, şemsiye bir terim olarak karşımıza çıkar. *Hümanizm ve Demokratik Eleştiri* kitabına yazdığı önsözde yetişkinliğinin büyük bölümünü Birleşik Devletler'de yaşadığını ve son kırk yıldır faal bir hümanist olduğunu belirten Said, bu hümanizmin de Amerikan hümanizmi

²⁷ Said, *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları*, VII, XII.

²⁸ Said, *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları*, XII.

²⁹ Edward, Said, *Hümanizm ve Demokratik Eleştiri*, çev. Çağdaş Dedeoğlu. (İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2020a), 15.

³⁰ R. Radhakrishnan, "Edward Said and the Possibilities of Humanism" in *Edward Said: A Legacy of Emancipation and Representation*, ed. Adel Iskandar and Hakem Rustom (Los Angeles: University of California Press, 2010), 431-432.

olduğunu dile getirmeye özen gösterir. Amerikan hümanizmi vurgusunda onun kişisel serüveninin etkili olduğunu şu ifadelerinden de çıkarabiliriz:

Burası benim en iyi bildiğim dünya. İkincisi, Amerika, dünyanın geri kalan son süper gücü olarak, bir hümanistin karşısına diğer hiçbir ulusunkine benzemeyen zorluklar ve talepler çıkartmaktadır. Bununla beraber, bir göçmen toplumu olan Birleşik Devletler açıkça türdeş bir yer değil ve de Amerikan hümanistin dikkate alması gereken bir dizi karmaşık etken söz konusu. Üçüncüsü, ben Batı-dışı bir kültürde yetiştim. İki yaşayışlı [amfibik] ya da iki kültürlü birisi olarak, genelde eşsiz biçimde Amerikan ya da Batılı olduğu düşünülenler dışındaki bakış açısı ve geleneklerin özellikle farkında olduğumu düşünüyorum. Belki de bu bana nispeten ayrıcalıklı bir bakış açısı vermektedir.³¹

Said Avrupa hümanizmi yerine Amerikan hümanizmi tercihinde, Amerikan hümanistin asıl rolünün “geleneklerin tümünü veya olabildiğince fazlasını birbirine açmak, her birinin diğerleriyle ne yaptığını sorgulamak, özellikle bu çok dilli ülkede birçok geleneğin nasıl etkileşimde kalmaya devam edeceğini göstermek” olduğunu ve Amerikan hümanizminin “kendi olağan bağlamı ve tarihsel gerçekliğinin sunduğu fırsat çerçevesinde, zaten medeni bir arada varoluş” halinde olduğunu dile getirir.³² Bu çok kültürlü toplumlar arasında her türlü adaletsizlik ve eşitsizliğin hüküm sürdüğünü kendisi de kabul etse de kendince bu problemi çözecek olan hümanistlerdir. Çünkü ona göre hümanistler, bir arada var olmanın uygun modellerini sağladığı takdirde her ulusal kimliğin bu sorunları kabullenip onlara karşı mücadele etme yeteneği söz konusudur. Düşündüğü şeyin mücadelecisi olmayan bir çokkültürlülükten ziyade hem “ayrımçı veya bölücü olmaktan uzak, dünyevi ve bütünleşik tarzda bir filolojik okumaya karşılık gelen çok daha titiz bir entelektüel ve rasyonel yaklaşım” olduğunu hem de “zamanımızın biz-onlar ayrımına dayalı aşırı indirgemeci ve bayağılaştırıcı düşünce kalıbına karşı da direnç oluşturan bir yaklaşım” olduğunu ifade eder.³³

Dolayısıyla hümanizme inancını koruyan ve hümanizmin farklı bir türünün tasarlanabileceğine inanan Said, bu tasarımın dünya vatandaşlığı ve metne-ve-dile-bağlılık temelinde ortaya çıktığını söylerken şimdinin gelişmekte olan, çoğu sürgün, sınır ötesi ve evsiz bırakılmış ama eşsiz biçimde Amerikan fikir ve akımlarına da uyum sağladığını ekler. Hümanizmin özünü tarihsel dünyanın, Tanrı tarafından değil, erkekler ve kadınlar tarafından yapıldığına dair laik ilke olarak belirleyen ve dünyanın Vico'nun *Yeni Bilim*'de geliştirdiği ilke uyarınca rasyonel biçimde anlaşılması gerektiğini söyleyen Said, bu noktada yine Vico'nun “tarihte insan türü olarak ne yaptysak onu biliriz, daha doğrusu, bilmek, bir şeyin nasıl yapıldığını bilmek, onu insan yaratıcısının gözünden görmektir” şeklindeki verum/factum denkleminde başvurur.³⁴ Said'in Vico'ya bu başvurusu “tarihdışı ve bağlamsız fikirler hakkındaki Kartezyen soyutlamalara tepki olarak” görülebilir. Böylelikle Said, “Batı'nın kabul ettiği şekliyle Doğu'nun hareketsiz bir doğa olgusu olduğu fikrini, Vico'nun ‘insanın kendi tarihini yaptığı, bilebileceğinin de kendi yaptığı şey olduğu’ gözlemine yaslanıp Aydınlanma'nın imgesel yaratımları karşısında Doğu'ya gerçeklik ve mevcudiyet kazandırarak reddeder. Said hem rasyonalitenin uyuşmuş biçimlerini tahtından indirmeye hem de aklın otoritesini (yeniden) kurmaya kararlı görünür.”³⁵ Ancak burada sormamız gereken Said'in hümanizm projesinin, yaptığı Şarkiyatçılık eleştirisiyle ne kadar uyumlu olduğu ve mücadelesini verdiği şeye ne kadar sadık kalabildiğidir. Bu sorularımızın cevabını aramaya koyulalım.

³¹ Said, *Hümanizm ve Demokratik Eleştiri*, 19-20.

³² Said, *Hümanizm ve Demokratik Eleştiri*, 82-83.

³³ Said, *Hümanizm ve Demokratik Eleştiri*, 83.

³⁴ Said, *Hümanizm ve Demokratik Eleştiri*, 31-32.

³⁵ Turanlı, *Edward Said: Oryantalist Söylem Analizinin Metodolojik Temelleri*, 166.

2.1. Hümanizmi Evcilleştirmek Mümkün Müdür?

Said'in hümanizminde en dikkat çekici şey, Auerbachçı Yüksek Hümanizm ile Nietzscheci anti-hümanist temelleri göz ardı edilemeyen Foucault'nun söylem teorisi arasında kurmaya çalıştığı sentezdir. Ahmad, Said'in eserinin "kendi kendini sadece Auerbachçı Yüksek Hümanizm ile Nietzscheci anti-hümanizme değil, genel olarak kültürel teoride, en radikalinden en gericisine kadar, Gramsci'den Julien Benda'ya Lukacs, Croce ve Matthew Arnold'ya kadar uzanan uzlaşmaz konumlara da" böldüğünü ifade ederken o kadar farklı kavramsal çerçevelerin ve entelektüel disiplinlerin dilini ödünç almasının insanı şaşırttığını söyler. Dolayısıyla Ahmad için bu teorik eklektisizm çığırından çıkmıştır.³⁶ Said'in başarmaya çalıştığı uzlaşının olanaksızlığı ve ortaya çıkan bir dizi sorun birçok ismin gündemindedir. Bu sorunların en başında Şarkiyatçılığı eleştirirken Şarkiyatçılık için esas ve temel olan düşünce ve eylem kategorilerini sorgulamaması ve Aydınlanma'nın seküler hümanizm ve antroposentrizm nosyonlarına bağlı kalmasıdır.³⁷ Said benimsediği seküler hümanizminde Auerbachçı Yüksek Hümanizm ile Nietzscheci anti-hümanist ve postyapısalcı gelenek arasında bir uzlaşmayı sağlamaya çalışır. Kendisi hümanist geleneğin eleştirel bir okumasını yaparak bu uzlaşmayı sağlamaya gayret etse de ya da bu anlamda kendisine gelen eleştirileri bertaraf etmeye çalışsa da eleştiri tüm yönleriyle hayata geçirilemez. Çünkü Nietzsche, Foucault ve postyapısalcı gelenek özneyi kapı dışarı ederken ve anti-hümanist bir tavır takınırken Said'in kendisi Şarkiyatçılık eleştirisinde böyle bir eleştiriye girişmez, hatta tam aksine özne ve hümanizmi sahiplenir. Hallaq'ın dediği gibi eğer şarkiyatçılık, makrokozmetik modern yapının bir mikrokozmozuydu ve eğer modernlik ile onun beşerî öznesi bütün biçimleriyle sömürgeciliği ve soykırımı talep ediyorsa bu durumda Şarkiyatçılık ile birçok bilgi biçimi, Said ile Şarkiyatçılık konusundaki diğer yorumcuların görmezden geldikleri topraklarda vücut bulmuştur. Şarkiyatçılık bu anlamda tam anlamıyla bir epistemolojik bağlama oturtulamamıştır. Eğer oturtulabilseydi bu Şarkiyatçı eleştiri daha geniş bağlamda bir modernite ve özne eleştirisine bağlanırdı. Siyasal olarak Batı'yı emperyalist tavırlarından dolayı suçlayan Said, akademik ve epistemolojik olarak suçlamayı sadece Şarkiyatçılığa yöneltirken, sorunun esas kaynağı olan ve hepsi de mekanist bir itkiye ve dünyanın egemen tahakkümüne dayanan seküler hümanizmin, antroposentrizmin, Aydınlanma rasyonalizminin ve liberalizmin zarar görmemesine dikkat eder.³⁸ Bu kavramlardan özellikle seküler hümanizm Said için önemli ama bir o kadar da tartışmalara yol açan bir başlıktır. Bu tartışmaların en temelinde hümanizmin sabit insan doğası tasarımının görünürde vermeye çalıştığı insanlık mesajı ile çelişik olması yer alır. Sabit bir insan doğası ile kastedilen şudur: "İnsanın ne olduğunu, olabileceğini ve olması gerektiğini belirleyen bir hümanizm, insanların eskiden olduğu gibi sadece yasaya itaat etmelerini değil ama aynı zamanda olmaları gerektiği gibi olmalarını, normal, sağlıklı vs. olmalarını da talep eder." Bu sabit insan doğası ile hümanizmin standartlarına uymayanlar bir anlamda ötekileştirilir.³⁹ Belli insan oluş kipleri yani rasyonel oluş, beyaz oluş ve erkek oluş gibi insana dair genel ölçütler olarak dayatılır.⁴⁰ Başka bir deyişle insan istisnacılığına dayanan hiyerarşik bir anlayış, insan varlık alanını biçimlendirir. Said'in kendisi bu düalitelerle karşı çıksa da düalitelerin nedeni olarak özneye ve hümanizme bir eleştiri yöneltmez. Said, Oryantlizmin temelindeki 'Onlar' ile 'biz' arasında yapılan Şarkiyatçı farklılaştırmanın dikkate alınmasa bile, bugün araştırmacılığın bazı etkili siyasal ve ideolojik gerçeklikler tarafından biçimlendirildiği olgusundan

³⁶ Aijaz Ahmad, *Teoride Sınıf, Ulus, Edebiyat: Jameson, Salman Rüşdi, Edward Said Eleştirisi*, çev. Ahmet Fethi. (İstanbul: Alan Yayıncılık, 1995), 192, 225.

³⁷ Hallaq, *Şarkiyatçılığı Yeniden Düşünmek*, 380.

³⁸ Hallaq, *Şarkiyatçılığı Yeniden Düşünmek*, 35, 295, 395.

³⁹ Hakan Gündoğdu, "Aydınlanma ve Foucault" *Fikir Mimarları Dizisi 24: Foucault* içinde, ed. Veli Urhan (İstanbul: Say Yayınları, 2010), 436.

⁴⁰ Ezgi Ece Çelik, "Antroposen ve Posthuman Çağında İnsan Sonrası Olmak," *Cogito: İnsan Sonrası* sayı: 95-96 (2019): 146-147.

kaçış olmadığını, Doğu-Batı ayrımı bir yana bırakılsa bile, hiç kimsenin Kuzey-Güney, sahip olanlar-olmayanlar, emperyalist-emperyalizm aleyhtarı, beyaz-renkli ayrımlarıyla uğraşmaktan kaçınmayacağını belirtir. Bu ayrımları göz ardı ederek bunlardan kurtulmanın mümkün olmadığını ve hatta görmezden gelmenin bu ayrımları keskinleştirip, hem habis hem de kalıcı hale getireceğini ifade etmesine rağmen kendisi bu ayrımların sebebi olarak özne meselesini eleştirmekten kaçınır.⁴¹ Said, özneye olduğu gibi yazara da olanak tanır. Yani Said, Foucault'dan etkilenmesine rağmen özneye ve yazara imkân sağlayarak Foucault'ya olan mesafesini koruduğunu gösterir.⁴² Belli tarihsel uğraklarda, belli güç ilişkileri ağında ve farklı biçimlerle ortaya çıkan yazar kavramının doğal bir fikir olmadığını söyleyen Foucault, yazarın ölümü ile öznenin kurucu rolünü ve mutlak karakterini tartışmaya açar. O, geleneksel yazar fikrini tersyüz ederek yazarı, bir yapıtı oluşturan sonsuz bir anlamlandırma kaynağı olarak değil yapıttan sonra gelen, sınırları, dışlamaları ve seçimleri kısacası kurgunun özgür oluşumunu, ayrışmasını ve yeniden açığa çıkışını, özgür manipülasyonunu ve özgür dolaşımını engelleyen bir işlev ilkesi ve ideolojik bir figür olarak görmemiz gerektiğini ifade eder.⁴³ Bir yazar teorisi, söylemsel teşekkülün her kavranışında can alıcı öneme sahip olmasına rağmen Said, yazar kavramına dikkatle eğilmediği gibi⁴⁴ Foucault'dan farklı olarak onu devam ettirme kararı verir: "...çalışmalarına çok şey borçlu olduğum Michel Foucault'dan farklı olarak, tekil yazarların, Şarkiyatçılık gibi bir söylemsel biçimlenmeyi yaratan, anonim bir ortaklaşa metinler bütününe vurdukları damganın önemli olduğuna inanıyorum."⁴⁵

Said'in hümanizmine sağduyulu bir şekilde dikkat çeken James Clifford, ciddi bir tutarsızlığın Said'in *Şarkiyatçılık* kitabının kalbine yerleşmiş olduğunu ifade eder ve Said de bu eleştiriyi şöyle aktarır:

Bu, benim açık ve su götürmez hümanist önyargılarımla ele aldığım konunun ve konuya yaklaşımımın anti-hümanist doğası arasındaki çatışmaydı. Clifford, "[Şarkiyatçılık'ın] saldırdığı özcü tutumu depreştirmesinin" yasını tutar ve kitabın "kararsız biçimde, Batılı hümanizmin tümleyici [totalizing] alışkanlıklarına sarıldığından" (Clifford, 271) şikâyet eder. Akabinde, "karmaşık eleştirel duruşumun," tutarsızlıkların ve diğer her şeyin, istisna olarak değerlendirilip görmezden gelinemeyeceğini, çünkü kitabın "sıkıntı verici açmazının ... yöntemsel kararsızlığının [onun ifadesiyle] artan küresel deneyiminin bir özelliği" olduğunu söyleyerek devam eder "(ki Clifford'ı faydalı bir eleştirmen yapan tam da bu tip bir gözlem) (275). Burada ilginç olan nokta, Clifford'ın hümanizmi, özellikle üzerinde durduğum ve yararlandığım gelişmiş bir teori türüyle, Clifford'ın doğru şekilde tespit ettiği üzere hümanizmin öncü ve tümleyici hallerinden büyük oranda sıyrılan Michel Foucault'nunkiyle, özünde uyumsuz bir olgu olarak tasvir etmesi.⁴⁶

Said, Clifford'un bu konuda haklılığından bahsederken geleneksel hümanizmin, Lévi-Strauss, Foucault ve Roland Barthes'in çalışmalarında görüleceği üzere, yapısalcılık ve postyapısalcılık karşısında bir yenilgi aldığını Descartes tarafından kurulan öznenin egemenliğinin Foucault ve Lévi-Strauss'un, Marx, Nietzsche, Freud ve dilbilimci Ferdinand de Saussure'ün çalışmalarından hareketle sarsıldığını vurgular. Bunlara göre tekil insanlar Freud'un 'bilinçdişi' ya da Marx'ın 'sermaye' dediği bu sistemlerin içinde oldukları ve onların üzerinde bir güce sahip olmadıkları için düşünme ve algılama sistemlerinin varoluşunun tek tek öznelin güçlerini aştığını gösterirler. Yapabilecekleri tek seçim bu sistemleri kullanmak veya onlar tarafından kullanılmaktır. Hümanist düşüncesinin özüyle çelişki halindeki bu durum dolayısıyla bireysel *cogito* yerinden edildiği gibi aynı zamanda hayali bir otonomi ya da kurgu mertebesine düşürülmüş olur. Said tüm bunlara

⁴¹ Said, *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları*, 341.

⁴² Utku, "Edward Said, Oryantalizm ve Postyapısalcı/Postmodern Başvurunun Düşündürdükleri: Bir Metodolojik Tartışma," 227.

⁴³ Ali Utku, "Yazı Oyunundaki Ölü Adam: Yazarın Ölümü ve Foucaultcu Retorik," *Doğu Batı Düşünce Dergisi* sayı: 12 (2001): 189-190.

⁴⁴ Hallaq, *Şarkiyatçılığı Yeniden Düşünmek*, 62.

⁴⁵ Said, *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları*, 32.

⁴⁶ Said, *Hümanizm ve Demokratik Eleştiri*, 28-29.

rağmen hümanizmde Clifford'un bahsettiği türden tümleyici ve özcü eğilimleri görmediğini ve bu nedenle çağındaki birçok akım tarafından da ilan edilen anti-hümanizmden etkilenmemiş olduğunu söyler. Tam aksine hümanist ilkelerin hâlâ çoğunun dezavantajlı halka, örneğin haksız savaş ve askeri işgale karşı direnme ya da despotizm ve tiranlığı alaşağı etmeye uğraşma gücü verdiği konusunda kendisini temin ettiğini savunur.⁴⁷

Özneyi mevcut ayrıcalıklı konumundan uzaklaştırmadan hümanizmden tamamen kopmak mümkün görünmediği için özellikle Nietzscheci bu adımı ileri taşımaya yönelik birçok akımdan biri olarak postyapısalcılık "Modern felsefeyi 'antropolojik uykusundan' uyandırmaya" çalışır.⁴⁸ Bu çabanın en önde gelen isimlerinden Foucault ve Derrida insan kavramının bir yapı sökümü ile gündeme gelirler. Özellikle hiçbir doğru temsilin mevcut olmadığı Nietzscheci düşünceyi kullanırlar. Temsil fikri veya temsilci bir epistemoloji karşısında radikal bir eleştirel pozisyon alan düşünürler açısından hümanistik bir düşüncenin sevk ve idare ettiği temsil eylemi, insana öngörülebilir bir varlık, değer ve anlam ufku sunuyor görünmesine rağmen, epistemik kaygılarla varlık, değer ve anlamı daraltmasının yanı sıra farklılığa karşı da tahammülsüz, hatta şiddeti meşrulaştıran bir düşünme eylemine karşılık gelmektedir.⁴⁹ Said, *Şarkiyatçılık*'ta bütün insan iletişimleri olguları her zaman çarpıttığı için hiçbir doğru temsilin olanaklı olmadığı şeklindeki Nietzscheci düşünceye yaklaşır ve temel bir sorunu gündeme getirir: "Gerçek sorun, herhangi bir şeyin doğru temsiline olup olamayacağıdır."⁵⁰ Bu bağlamda temsil karşıtı bir yaklaşım benimseyen Said, nasıl olur da temsil karşısında eleştirel bir tavır takınan filozoflar gibi hümanizmin farklılığa karşı tahammülsüzlüğünü ve şiddeti meşrulaştırıcı yönünü kavrayamaz. Hallaq bu eksikliğin gözden kaçırılmış ya da ihmal edilmiş bir durum olmaktan ziyade bilinçli bir tercihe dayandığını ve belli özel nedenleri olduğunu söyler. Said, liberal bir eleştirmen, bilim adamı ve seküler bir hümanist olarak kendi pozisyonunun aleyhine olabilecek bir soruşturmada bilinçli olarak kaçınmıştır. Çünkü hem liberalizm hem de seküler hümanizm antroposentrik, yapısal olarak şiddetle iç içe ve seküler olmayan Öteki'ne sempati duymaya kabiliyetsiz olduğu gibi aynı zamanda egemen tahakküm usulleriyle tanımlanan bir düşünce yapısına da kendisini sabitlemiştir.⁵¹ Bu bağlamda hümanizmdeki insan ya da özne Said'in kırmaya çalıştığı fikrin merkezini oluşturur. Yani doğal ve sabit bir insan kimliği dolayısıyla ötekileştirici bir insan anlayışı hümanizmin en derinlerinde köklenmiştir. Batı kültürünün en önemli sabiti olarak hümanizm, kurucu özne figürü üzerine inşa edilir. Said özneye yapılacak bir eleştirinin hümanizmin temellerine dinamik yerleştirmek anlamına geleceğini bildiği için bu anlamda hümanizmin doğrudan sonucu olarak görünen emperyalizmi eleştirmekle yetinir.

Ayrıca Said'in hususi bir söylem biçiminin veya dünyayı 'çözümleme'nin hususi bir biçiminin adı olmayan seküler hümanizmi, "dünyayı tamamıyla büyü bozulmuş modern kategorilerle ifade eden hususi bir öznenin psiko-epistemik" bir teyidi olarak karşımıza çıkar.⁵² Kendisi *Hümanizm ve Demokratik Eleştiri* kitabında tarihin ve dünya üzerindeki modern deneyimin genel gidişatının gösterdiği birçok olumsuz örnekten milliyetçilik, dinsel aşırılık ve dışlayıcılıktan oluşan üçünü özellikle bahis konusu eder.⁵³ Bunlardan dinsel aşırılıkta İslam'a yönelik haksız tutumlardan rahatsızlığını dile getirirken "yabancı şeytanları taşlarken ken-

⁴⁷ Said, *Hümanizm ve Demokratik Eleştiri*, 30-31.

⁴⁸ Jussi Backman, "Spekülatif Materyalizmde Hümanizm ve Post-Hümanizm," *Sabah Ülkesi* sayı: 57/10 (2018): 21.

⁴⁹ Kasım Küçükalp, "Temsil Kavramının İmkânı Bağlamında Farkı Yeniden Düşünmek" *Postmodern Düşüncede Temsil Krizi* içinde, ed. Sema Cevirici (İstanbul: Dünbugün Yarınları, 2020), 13.

⁵⁰ Ahmad, *Teoride Sınıf, Ulus, Edebiyat: Jameson, Salman Rüşdi, Edward Said Eleştirisi*, 218.

⁵¹ Hallaq, *Şarkiyatçılığı Yeniden Düşünmek*, 18-20, 25.

⁵² Hallaq, *Şarkiyatçılığı Yeniden Düşünmek*, 20.

⁵³ Said, *Hümanizm ve Demokratik Eleştiri*, 83-84.

dininkilere nazikçe göz kırpan dalkavuk ve tarafsızların yolunu takip etmeyip iyice tamamlanmış laik bir bakış açısını tutturmanın hümanist uğraşının en önemli bölümünü” oluşturması gerektiğini savunur. Yani Said, Batılı ideolojilerin İslam’a yönelik yürüttüğü kara propagandanın Hıristiyan, Yahudi ve Hindu köktencilğine en küçük bir atıf olmadan yürütülmesine karşı çıkarken laik yaklaşımın tümüne karşı uygulanması gerektiğini dile getirir. Dinsel aşırılıkta laik bir bakış açısını tutturmanın hümanist uğraşının en önemli bölümünü oluşturması gerektiğini söylerken İslamofobi örneği üzerinden tek bir dinden ziyade tüm dinlere karşı mesafeli tavrını şöyle ifade eder: “Dinsel yobazlık, onu kimin savunduğundan ve uyguladığından bağımsız olarak dinsel yobazlıktır. Bu konuda ‘bizimkisi sizinkinden daha iyi’ tavrı takınmak mazur görülmez.”⁵⁴ Emily Apter de Said’in *Mimesis*’inin önsözündeki tanrısal dil yorumundan “hümanizmin ona, Hıristiyan ve İslâmi geleneğin koşulsuz emirlerinin etrafındaki durumunu müzakere etmesine olanak tanımak suretiyle ‘Tanrı meselesi’yle başa çıkmanın can alıcı bir yolunu sağladığı” imâsını çıkardığı gibi bunun Said’in çalışmasında var olan seküler eleştiri açıklamalarıyla da yakından ilişkili olduğunu ve Said’in eserindeki hümanizmin merkezi durumunun kısmen kendi düşüncesinin seküler temellerini korumanın bir aracı olarak anlaşılabilirliğini belirtir.⁵⁵ Said Şarkiyatçı anti-hümanizmin nedeni olarak özneyi eleştirmediği gibi seküler hümanizmle onu doğrulama, yerini sağlamlaştırma yoluna gider. Hatta bu kategoriler de seküler hümanist başlığı altına yerleştirilemeyen hiçbir şeyi entelektüel olarak değerlendirmeye veyahut bu olgularla manevi olarak sempati kurmaya içkin bir biçimde kabiliyetli değildir.⁵⁶ Vico’nun bilimsel hümanizmi, Said tarafından formüle edilen şekliyle kendi yapmadığımız şeyleri bilemeyeceğimiz düşüncesini içermesiyle dinsel ya da kutsal bilginin gerçekte bir tür bilgisizlik ya da bilimsel, hatta insani olmayan bir bilgi türü olduğu fikrine götürür. Öyle ki kutsal bilgi, Said’in “hümanizmle özdeşleştirdiği ilerici, açık, diyalojik ve (nihai olarak) demokratik etosta yer alma iddiasında bulunamaz.”⁵⁷

Said’in, hümanizmi dünyaya birlikte geldiği Avrupa emperyalizminin daha genel iddialarından kurtarmayı amaçladığı gibi kendi hümanizm biçimini geliştirirken Frantz Fanon’un sunduğu dersi özümseydiği de iddia edilir.⁵⁸ Yani Said için de hümanizm ne tamamen özümseyebildiği ne de tamamen kaçınabildiği karşıtlıklar ortaya çıkaran diyalektik bir kavram olarak karşımıza çıkar. Hatta bu kelimenin kendisinin bile onda “derin bir saygı ile tiksinti arasında değişen karmaşık duygular” ortaya çıkardığının altı özellikle çizilir.⁵⁹ Fanon’un büyük umudunun, ‘insanın yeni tarihi’ dediği projeye girişen bir insan vizyonunu ortaya koyabilmek olduğu ve kendisinin ‘yeni insan’ dediği projeye adım atarken Avrupa’nın yıkılması bir yana yadsınmasını da amaçlamadığı, karşıt güçlerin yepyeni bir hayat biçimindeki diyalektik sentezine dayanan yeni bir insanlık kavramı çerçevesinde Avrupa’nın kurtuluşunu ve kefareti tasavvur ettiği söylenir.⁶⁰ Söylenildiği gibi Said, *Kültür ve Emperyalizm*’de sıklıkla bahsettiği Fanon’un *Yeryüzünün Lanetlileri*’nin başından sonuna kadar, yerlinin yanı sıra Avrupalıyı da, düşmanca olmayan yeni bir bilinç ve antiemperyalizm ortaklığı içinde bir bi-

⁵⁴ Said, *Hümanizm ve Demokratik Eleştiri*, 85.

⁵⁵ Emily Apter, “Said’in Hümanizmi” *Oryantalizm: Tartışma Metinleri* içinde, ed. Aytaç Yıldız (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2014), 247, 253.

⁵⁶ Hallaq, *Şarkiyatçılığı Yeniden Düşünmek*, 20.

⁵⁷ W.J.T. Mitchell, “Seküler Kehanet: Edward Said’in Hümanizmi” *Edward Said ile Konuşmaya Devam* içinde, der. Homi Bhabha ve W. J. T. Mitchell (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2011), 141.

⁵⁸ Saree Makdisi, “Said, Filistin ve Özgürleşme Hümanizmi” *Edward Said ile Konuşmaya Devam* içinde, der. Homi Bhabha ve W. J. T. Mitchell (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2011), 123.

⁵⁹ Mitchell, “Seküler Kehanet: Edward Said’in Hümanizmi,” 137.

⁶⁰ Makdisi, “Said, Filistin ve Özgürleşme Hümanizmi,” 123.

çimde bir araya getirmek istediğini söyleyerek Fanonla hümanizme karşı eleştirel bir duruşu ve hümanizmin gerçekten özgürleştirici amaçlar için yeniden şekillendirilebileceğine dair bir inancı paylaşmaktadır.⁶¹

Hümanizm dünyaya Avrupa emperyalizmiyle birlikte gelmiştir ve her daim insandan bahseden, insanın refahından başka hiçbir şey düşünmediğini söylemekten vazgeçmeyen Avrupa'nın her bir zihinsel zaferinin bedelini insanlığın ne büyük acılarla ödediği ve tekniğinde, tarzında insanın yadsındığı ve tarihindeki çığ gibi bir cinayetler dizisi⁶² herkesçe bilinir olmasına rağmen hümanizmin bu kadar kolay affedilmesi ve kendisine bu kadar güvenilmesi şaşırtıcıdır. Said için hümanizm, Batılı hümanizm değil sadece hümanizmdir demek hümanizmi aklamayacağı gibi Said'in hümanizmini de haklı kılmaz. Bu tavrın Batı'yı biraz fazla kolay aklar gibi görüldüğünden Batı'ya karşı hürmetkâr gözükdüğü ancak diğer taraftan hümanizmi tüm insanlık adına varsayılan Batılı köklerinden uzaklaştırmasıyla da ihlal edici bir şekilde dönüştürücü olduğu iddia edilir.⁶³ Said'in tavrının Batı'ya karşı hürmetkâr olduğu doğru olsa da, Said'in hümanizmde yapmaya çalıştığı şey onu Batılı köklerinden uzaklaştırmak olmadığı için ihlal edici bir şekilde dönüştürücü olduğu söylenemez. Said için hümanizme Batılı köklerinin dışında başka bir alternatif yoktur. En fazla yapabileceği şey, el çabukluğuyla Avrupa hümanizmini Amerikan hümanizmiyle yer değiştirmektir. Said'in hümanizminin Arnold ve Eliot'un hümanizmi kadar, Fanon, Nietzsche ve Blake'in büyük muhalefet mirasından da beslendiği ve bunları muhatap aldığı söylene de⁶⁴ özellikle Nietzsche ile anti-hümanizm konusundaki ihtilafı ortadadır.

“Bizler hümanistiz”, diye ilan eden Said'in Batının Şark temsilinin karşısına koyduğu insan fikrinin kendisi Batı hümanist geleneğinden gelmektedir. Hümanizm-karşıtı Şarkiyatçılığın hümanist bir kültürün ürünü olması Said'in muhatap olmaya isteksiz gözükdüğü bir karmaşıklıkta hatıra getirir. Eğer hümanizm Avrupa ve Hümanizm eleştirisinde önemli simalardan biri olarak Fanon'un ortaya koyduğu gibi ihtilafı bir kavramsa bizatihi Said'in hümanizmi ne ölçüde hümanizm-karşıtlığı ile damgalanmış olarak kalacaktır? Elbette onun çözülmemiş bıraktığı çelişkileri ilk soruna geri getirir: “herhangi bir bilgi biçimi –Orientalism de dahil– Orientalism'in eleştirisinin dilinden nasıl kaçabilir?”⁶⁵ Fanon, ağzından insan sözünü hiç düşürmeden her yerde insanları katleden bu Avrupa'nın kendi amaçları ve ihtişamı için yüzyıllar boyunca öteki insanların gelişmesini engellediğini ve onları köleleştirdiğini kısaca yüzyıllar boyunca sözde tinsel bir tecrübe adına ne-redeyse tüm insanlığı kırıp geçirdiğini anlatır.⁶⁶ Avrupa bunu ne adına yapmaktadır? Bu sorumuzun cevabını Sartre veriyor: “Avrupalının kendisini insan yapmasının tek yolu köleler ve ucubeler yaratmaktır. Yerli statüsü var olduğu sürece bu sahtekarlığın maskesi düşmedi. İnsan türü, daha somut uygulamaları örtmek için, sanki soyut bir evrensellik ilkesi varmış gibi gösterir...” Dolayısıyla bu bağlamda ırkçı bir hümanizmden daha tutarlı bir şey olamaz⁶⁷ çünkü, varoluş görevini tam layıkıyla yerine getirir. Young, Hümanizm-karşıtlığının bu versiyonunun hümanizmin sömürgecilik tarihine müdahil olmasının idraki ile başladığını ve bunun da bu ikisinin kolay ayrılabilir olmadıklarını gösterdiğini söyler. Çünkü “sömürgecilik perspektifinden bakıldığında hümanizm, sömürgecilerin kendilerini kendi insanlarına mazur göstermesi şeklinde üretilen bir meş-

⁶¹ Edward Said, *Kültür ve Emperyalizm*, çev. Necmiye Alpay. (İstanbul: Metis Yayıncılık, 2022), 345.; Siddiqi, “Edward Said, Humanism, and Secular Criticism,” 77.

⁶² Makdisi, “Said, Filistin ve Özgürleşme Hümanizmi,” 123.

⁶³ Radhakrishnan, “Edward Said and the Possibilities of Humanism,” 445.

⁶⁴ Makdisi, “Said, Filistin ve Özgürleşme Hümanizmi,” 123.

⁶⁵ Robert Young, *Beyaz Mitolojiler*, çev. Can Yıldız. (İstanbul: Bağlam Yayınları, 2000), 208-209.

⁶⁶ Frantz Fanon, *Yeryüzünün Lanetlileri*, çev. Şen Süer. (İstanbul: Versus Kitap, 2013), 303.

⁶⁷ Jean Paul Sartre, “1961 Tarihli Baskıya Önsöz” *Yeryüzünün Lanetlileri* içinde, çev. Şen Süer (İstanbul: Versus Kitap, 2013), 34.ad

rulaştırma biçimi olarak başladı ama sonra, Abdul Jan Mohammed'in sömürgeciliğin 'hakîm' safhası dediği şeyin yeni-sömürgeciliğin 'hegemonyacı' safhasına kaymasıyla hümanizm sömürülen insanların bir ideolojik denetim biçimi olarak kullanıldı."⁶⁸ Yani hümanizm ve sömürgecilik o kadar iç içe geçmiştir ki bu ikisini birbirinden ayırt etmek çok da mümkün değildir. Fanon sömürgeci burjuvazi narsist diyalogunda, sömürülen entelektüelin zihinlerine kazıdığı bir şey olduğundan bahseder. Bu şey insanların yapabilecekleri tüm fena hatalara rağmen aslî vasıfların ezelden ebede sürdüğüdür ancak ne hikmetse bu asli vasıfların Batı'ya ait olduğu görülür. Buna göre eğer tarih insan eylemlerinin ürünüyse bu durumda onun tam anlamıyla ancak 'ilkel' toplumların Avrupa medeniyetine teslim olduğu vakit başladığı söylenebilir. Bu yüzden Young, hümanizmi eleştirmenin insanoğlunu sevmeme ve bir etiğin yokluğu anlamına değil tam tersi anlama geldiği gibi "bu, insanı [human], -'kadın' veya 'yerli' gibi kendi Ötekilerinin dışta bırakılması ve marjinalleştirilmesi üzerine bina edilen farazi bir evrensel olan- 'insan/erkek'in [man] akli bir idrakini sağlamayı iddia eden açıklayıcı bir kategori olarak kullanmayı sorgular."⁶⁹

Tüm bu bağlamlarda 'ırkçılığın emsali, bir dışta bırakma pratiği' olarak hümanizmin⁷⁰ Said'in dediği anlamda insanları bir araya getirmesi pek de mümkün gözükme de Oryantalizm eğer "son tahlilde yok edici bir sistem olmayıp bir bumerang etkisi içinde bağlularına, ironik şekilde kendi iktidarı ve uzanımları konusundaki çekişmede kullanılacak eleştirel bir repertuar" sunuyorsa Said'in de "bir kurban retoriğine kendini kaptırma için değil de failerin ya da suçluların sağladığı hümanistik araştırma araçlarını kullanarak bu tarz temsilleri onlara yansıtma amacıyla 'Oryantal'in negatif temsillerini dikkate alma konusunda diyalektik bir enerji" sağlamak için bu repertuarı kullandığı da söylenebilir.⁷¹ Said'in ele aldığı oryantalizm, İkinci dünya savaşına kadar İngiliz ve Fransız kültürü kökenli bir proje iken İkinci Dünya savaşı sonrasında dünyaya olduğu gibi Doğu'ya da hükmetmeye başlayan Amerika'ya geçmiştir ve ABD, Doğu'ya yönelik tavrını geliştirirken Avrupa geleneğinden alabildiğine yararlandığı için⁷² hümanizm anlayışı da Avrupa hümanizminden çok farklı değildir. Yani Said'in Avrupa hümanizmi karşısına çıkardığı Amerikan hümanizmi aslında Avrupa hümanizminden başka bir şey değildir. Avrupa emperyalizmiyle iş gören hümanizm, bu kez Amerikan emperyalizmiyle iş görmeye başlayacaktır. Ayrıca çözüm olarak bir tür kültürel 'çoğulculuk' öneren ve bu yönüyle de 'yüksek hümanist' değerlere bağlı olmakla nitelendirilen Said'in bu çoğulculuğunun ne anlama geldiği eserinde oldukça muğlak, hatta gerçek dışı olarak görülür: "Bir taraftan nihai noktada ideolojik bir yaklaşım ima eden 'Üçüncü Dünya' gibi kavramları rahatlıkla kullanmak, diğer taraftan Doğu'nun gerek kendisi hakkında ve gerekse de oryantalizmin karşıtı olarak oksidentalizm [garbiyatçılık] şeklindeki bir imaj üretmesinin yanlışlığını vurgulamak; en hafifinden, çözüm noktasında Said'in zihninde açıklığa kavuşmuş bir önerinin bulunmadığını göstermektedir."⁷³ Yani Said'in görüşünde Batı-dışı alternatiflere ya da Şark'ın üstünlüğüne dair alternatiflere yer verilmez.

O halde Radhakrishnan'dan hareketle Said'in hümanizme olan takıntısını ortaya koyan bir soru sorabiliriz: "Ne tür bir 'hümanist terör' karşı örneği Said'i hümanizmden kopma zamanının geldiğine ikna edebilirdi?" Yazarın bu soruya cevabı, bu konuda hiçbir şeyin Said'i ikna edemeyeceğidir. Çünkü Said, hüma-

⁶⁸ Young, *Beyaz Mitolojiler*, 195.

⁶⁹ Young, *Beyaz Mitolojiler*, 195.

⁷⁰ Young, *Beyaz Mitolojiler*, 197.

⁷¹ Gauri Vinswanathan, "Giriş" *Yazımsal eleştiri Söyleşiler: Edward Said* içinde, çev. Salih Özer (Ankara: Hece Yayınları, 2004), 14.

⁷² Bulut, *Oryantalizmin Kısa Tarihi*, 166-167.

⁷³ Bulut, *Oryantalizmin Kısa Tarihi*, 181.

nizm adına işlenen birçok dehşete rağmen ideal ve arzulanan bir hümanizmin yeniden tasarlanabileceği konusunda kararlıdır.⁷⁴ Bunu da hümanizm adına hümanizmi eleştirerek yapmaya çalışır. Her ne kadar Said'in kendisi hümanizmin farklı bir türünün tasarlanabileceğine inanmaktaysa da hümanizm Avrupa-merkezci ideolojiden ayırt edilemeyeceği gibi geçmişinden de kurtulamaz. *Şarkiyatçılık*'a yazdığı önsözde ya Marx'ı daha fazla dikkate almamış olmasından dolayı azar işittiğini ya da Şarkiyatçılığın, Batı'nın büyük başarılarını takdir etmediği için eleştirildiğini vurgular. Kendisine göre "İslam savunularında olduğu gibi, tutarlı bir bütünsel dizge olarak Marksizme ya da 'Batı'ya başvurmak, yerleşik bir itikadı alaşağı etmek için bir diğerini kullanmak" olacaktır.⁷⁵ Oysa kendisi de çıkış yolu olarak hümanizmi seçerek Batı'ya başvurmuş ve bahsettiği tuzağa yakalanmıştır. Belki de Said, hümanizmi özgürlük ve adalet adına dünyevi durumlara yanıt veren bir şey olarak kullandığını düşündüğü anda hümanizm tarafından ele geçirilmiştir.⁷⁶ Ama şunu söylemeliyiz ki Said'in çizmeye çalıştığı tablo pek tutarlı değildir, çünkü Said Şarkiyatçılığı suçlarken kendisini demirlediği standart olarak Batılı modernliği ve modernliğin sacayaklarını –özne, seküler hümanizm, antroposentrizm gibi– sahiplenir ve yüceltir. Hallağ'ın ifadesinde belirttiği gibi Said'in en değer verdiği edebiyatçının Ghassan Kanafani ya da Şarklı Abdurrahman Münif değil Conrad ve Kipling, tutkun olduğu ve icra ettiği müziğin Abdulvahhab'ın, Riyad as-Sunbatı'nın ya da Seyyid Derviş'in değil Bach'ın ve Bethoven'ın müziği⁷⁷ olduğu hatırlanırsa Said'in kendisini ne kadar Ortadoğulu bir Arap olarak gördüğü ya da görmek istediği tartışmaları yeniden bir soru işareti olarak belirir.

Sonuç

20. yüzyılın önemli edebiyat eleştirmenlerinden ve düşünürlerinden biri olan, Filistin politikasıyla ve Batı'ya yönelik eleştirileriyle öne çıkan Said'in çözüm noktası olarak Batılı düşünce akımlarından birine, hümanizme sarılması, çözülmesi zor bir problem olarak önümüze çıkar. Şarka yöneltilen dilsizliğe meydan okumasıyla ya da buradaki siyasi arkaplanı gözler önüne sermesiyle önemli bir misyonu gerçekleştiren Said, diğer taraftan Batı emperyalizminden ayrılamayan ve her türlü dışlama pratiğini içerisinde barındıran hümanizmin yeni bir türünün tasarlanabileceğine inanır. Kendisi bunu eleştirmen sıfatıyla başarabileceğini düşünür. O, Batı hümanizmini değil hümanizmi benimsediğini vurgularken hümanizm adına hümanizmi eleştirerek bir anlamda hümanist olmayan bir hümanizm idealiyle karşımıza çıkar. Bu hümanizm Said için tüm sınırlamaları yapıbozuma uğratan 'Herkes dahil' türünden bir bilet ve aynı zamanda kendi düşüncesinin seküler temellerini korumasını sağlayan bir araç olarak öne çıkar. Ama diyebiliriz ki hümanistik düşüncenin dayandığı temsil eylemi insana çok çeşitli ufuklar sunuyor görünmesine rağmen farklılığa karşı tahammülsüz, hatta şiddeti meşrulaştıran bir düşünme eylemine karşılık gelir.⁷⁸ Hümanizm eşitlik ve özgürlüğü tüm insanlık adına tesis edecek bir otorite değil emperyalizmin içinde ve onun tarafından kullanılan bir fikir olduğu için ondan ayırt edilemez. Said'in, hümanizmi evcilleştirmek adına yapacağı eleştiri moderniteyi ve özne meselesini temele almadığı için suni kalır. Bunlara yapılacak bir eleştiri de hümanizmin köklerine yapılacak bir saldırı olacağından o, modernliğin derinlerine bir eleştiri yöneltme konusunda çekingen davranır.

⁷⁴ Radhakrishnan, "Edward Said and the Possibilities of Humanism," 435.

⁷⁵ Said, *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları*, 353.

⁷⁶ Radhakrishnan, "Edward Said and the Possibilities of Humanism," 435.

⁷⁷ Hallağ, *Şarkiyatçılığı Yeniden Düşünmek*, 242-243.

⁷⁸ Küçükcalp, "Temsil Kavramının İmkânı Bağlamında Farkı Yeniden Düşünmek," 13.

Bu anlamda Said'in seküler hümanizmi Aydınlanma'nın en temel değerlerinden biri olarak evcilleştirilmeye pek de müsait değildir.

Kaynakça

- Ahmad, Aijaz. *Teoride Sınıf, Ulus, Edebiyat: Jameson, Salman Rüşdi, Edward Said Eleştirisi*. Çeviren: Ahmet Fethi, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1995.
- Apter, Emily. "Said'in Hümanizmi" *Oryantalizm: Tartışma Metinleri* içinde, Editör: Aytaç Yıldız, 246-267. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2014.
- Backman, Jussi. "Spekülatif Materyalizmde Hümanizm ve Post-Hümanizm," *Sabah Ülkesi* sayı: 57/10, (2018): 20-25.
- Bulut, Yücel. *Oryantalizmin Kısa Tarihi*. İstanbul: Küre Yayınları, 2020.
- Çelik, Ezgi Ece. "Antroposen ve Posthuman Çağında İnsan Sonrası Olmak," *Cogito: İnsan Sonrası* sayı: 95-96 (2019): 145-160.
- Davis, Lennard J. "Edward Said's Battle for Humanism," *The Minnesota Review* 68, (2007): 125-135. <https://doi.org/10.1215/00265667-2007-68-125>
- Fanon, Frantz. *Yeryüzünün Lanetlileri*. Çeviren: Şen Süer, İstanbul: Versus Kitap, 2013.
- Gündoğdu, Hakan. "Aydınlanma ve Foucault" *Fikir Mimarları Dizisi 24: Foucault* içinde, Editör: Veli Urhan, 425-459. İstanbul: Say Yayınları, 2010.
- Hallaq, Wael B. *Şarkiyatçılığı Yeniden Düşünmek*. Çeviren: Ahmet Demirhan, İstanbul: Ketebe Yayınları, 2020.
- Küçükalp, Kasım. "Temsil Kavramının İmkânı Bağlamında Farkı Yeniden Düşünmek" *Postmodern Düşüncede Temsil Krizi* içinde, Editör: Sema Cevirici, 7-17. İstanbul: Dünbugün Yayınları, 2020.
- Makdisi, Saree. "Said, Filistin ve Özgürleşme Hümanizmi" *Edward Said ile Konuşmaya Devam* içinde, Derleyen: Homi Bhabha ve W. J. T. Mitchell, 113-135. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2011.
- Mitchell, W. J. T. "Seküler Kehanet: Edward Said'in Hümanizmi" *Edward Said ile Konuşmaya Devam* içinde, Derleyen: Homi Bhabha ve W. J. T. Mitchell, 137-148. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2011.
- Radhakrishnan, R. "Edward Said and the Possibilities of Humanism" in *Edward Said: A Legacy of Emancipation and Representation*, Editör: Adel Iskandar and Hakem Rustom, 431-447. Los Angeles: University of California Press, 2010. <https://library.lol/main/550D2586083C1217B37CC7D3AA2B86EA>
- Said, Edward. "Ötekine Bir Yer Vermenin Bir Yolu Olmalı: Edward Said'le Söyleşi," Çeviren: David Barsamian, *Cogito* sayı: 37 (2003): 276-287.
- Said, Edward. "Şarkiyatçılığı Yeniden Düşünmek" *Kış Ruhu* içinde, Hazırlayan-Çeviren: Tuncay Birkan, 80-100. İstanbul: Metis Yayıncılık, 2020b.
- Said, Edward. *Hümanizm ve Demokratik Eleştiri*. Çeviren: Çağdaş Dedeoğlu, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2020a.
- Said, Edward. *Kültür ve Emperyalizm*. Çeviren: Necmiye Alpay, İstanbul: Metis Yayıncılık, 2022.
- Said, Edward. *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları*. Çeviren: Berna Yıldırım, İstanbul: Metis Yayıncılık, 2017.
- Sartre, Jean, Paul. "1961 Tarihli Baskıya Önsöz" *Yeryüzünün Lanetlileri* içinde, Çeviren: Şen Süer, 15-39. İstanbul: Versus Kitap, 2013.
- Siddiqi, Yumna. "Edward Said, Humanism, and Secular Criticism," *Journal of Comparative Poetics* no. 25 (2005): 65-82. https://www.jstor.org/stable/4047452?seq=1&cid=pdf-reference#references_tab_contents
- Turanlı, Gül. *Edward Said: Oryantalist Söylem Analizinin Metodolojik Temelleri*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2022.
- Turner, Bryan. *Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm*. Çeviren: İbrahim Kapaklıkaya, İstanbul: Anka Yayınları, 2003.
- Utku, Ali. "Edward Said, Oryantalizm ve Postyapısalcı/Postmodern Başvurunun Düşündürdükleri: Bir Metodolojik Tartışma," *Doğu Batı: Oryantalizm II* sayı: 20-11 (2002): 219-235.
- Utku, Ali. "Yazı Oyunundaki Ölü Adam: Yazarın Ölümü ve Foucaultcu Retorik," *Doğu Batı Düşünce Dergisi* 4, sayı: 12 (2001): 185-194.
- Vinswanathan, Gauri. "Giriş" *Yazımsal Eleştiri Söyleşiler Edward Said* içinde, Çeviren: Salih Özer, 9-20. Ankara: Hece Yayınları, 2004.
- Young, Robert. *Beyaz Mitolojiler*. Çeviren: Can Yıldız, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2000.